

AYDINLANMA VE KUTSAL KİTAP YORUMUNUN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

Asim DURAN*

Öz

Bu makalede Batıda Aydınlanma döneminde kutsal metne yönelik bakış açısında yaşanan değişim ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Aydınlanmanın modern yapıları içinde kutsal metnin bir uyum sorunu olarak nasıl dönüştürüldüğü gösterilmeye çalışılacaktır. Dahası, tüm bu dönüşümlerin hem kutsal metin otoritesi hem de metne yönelik eleştirel çalışmalarla ilişkisi kabaca ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kitab-ı Mukaddes, Aydınlanma, tarihsel-eleştirel yöntem, kutsal kitap eleştirisi.

The Enlightenment and the Historical Transformation of the Interpretation of Scripture

Abstract

This article deals with the change in the perspectives about the Scripture (the Bible) during the Enlightenment in the West. In this context, we will roughly try to show how the Enlightenment transformed the scripture as a matter of harmony in modern structures. Moreover, we will deal with the connection of these transformations with the authority of scripture and the critical works of it.

Keywords: Bible, Enlightenment, Historical-critical method, Biblical criticism.

* Dr., Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, duran_a55@mynet.com

Giriş

Albert Schweitzer (1875-1965), ilk kez 1906 yılında yayımlanan *The Quest of the Historical Jesus (Tarihsel İsa Araştırması)* isimli çalışmasında, yaşadığı döneme kadar çoğunlukla üniversite kürsülerinde yetişmiş teologlar arasında yaygın olan *Tarihsel İsa* araştırmalarıyla ilgili olarak "...her bir araştırmacının kendi karakterine göre İsa'yı yeniden yarattığını" söyler.¹ Sonraki yıllarda İsviçreli Ünlü Teolog Karl Barth (1886-1968), Tanrı'nın asla bizim yöntemlerimizin bir nesnesi (*object*) olamayacağına dair düşünceyi vurguladığında² kabaca Aydınlanmadan itibaren aktarılarak ve çoğunlukla liberal eleştirmenler eliyle daha da radikalleşerek gelen eleştirel yorum tarzlarına karşı bir itirazı dile getirmiyordu sadece. Aynı zamanda kendinden sonraki Kitab-ı Mukaddes'in eleştirel çalışmaları ile yorum teorileri için yeni bir yolu da öneriyordu. Bu ise liberal teologların yorumlarından ayrı olarak Hıristiyan ilahiyatı için yapıcı yorum geliştirmek maksadıyla eleştirinin daha da ileri götürülmesiyle işleyen bir süreçti.³ Schweitzer ve Barth'ın eleştirileri, akademik çevrelerin dikkatini bir taraftan kutsal metnin eleştirel yorumlarına ve bunların nesneliliği sorununa çekti; diğer taraftan ise kutsal kitabın daha önceki tarihsel-eleştirel araştırmalarına farklı açılardan yaklaşan çalışmaları da tetikledi. Zira yirminci yüzyılın başlarında, Kilise dışında üniversite kürsülerinde yetişmiş neredeyse hiçbir akademisyen, Aydınlanma'nın kutsal metne yönelik eleştirel tutumlarının ve bu bağlamda ortaya çıkan tarihsel-eleştirel yorumların Kitab-ı Mukaddes'i araştırmanın en iyi akademik yolu olduğundan şüphe etmiyordu.

Ancak durum, bugün oldukça farklıdır. J. W. Rogerson'un ifadesiyle söylersek, akademik çevrelerde tarihsel-eleştirel yöntemin en az kendisi de şüpheli hale gelmiş olan Aydınlanma'nın bir ürünü olarak tarif edildiğini işitmek mümkündür. Kabul etmek gerekir ki tarihsel eleştiri içinde, önceleri "kesin sonuçlar" olarak kabul edilen

¹ Albert Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of its Progress from Reimarus to Wrede*, Translated by W. Montgomery, Second English Edition, London: Adam and Charles Black, 1911, s. 4.

² Karl Barth, "Rudolf Bultmann: An Attempt to Understand Him" In *Kerygma and Myth: A Theological Debate*, Vol. II, Edited by Hans-Werner Bartsch, Translated by Reginald H. Fuller, London: SPCK, 1962, ss. 111-132; Werner G. Jeanrond, *Teolojik Hermeneütik: Gelişimi ve Önemi*, Emir Kuşçu (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 203.

³ Karl Barth, *The Epistle to the Romans*, Translated from Sixth Edition by Edwyn C. Hoskyns, Oxford: Oxford University Press, 1968, s. 8.

birçok şeye meydan okunmuştur. Bu tür eleştirel çalışmaları, kutsal kitabın otoritesini sarstığı için başından beri güvenilmezmiş gibi gören muhafazakârlar yanında, kendi eleştirel çalışmalarında tarihsel-eleştirel araştırma biçimlerini kullanan kimseler tarafından da yaklaşıma yönelik itirazlar dile getirilmektedir.⁴ Dahası tarihsel eleştirinin Aydınlanma sonrası birçok kültürel değişimlerden etkilenerek dönüşmüş olan bir akademik çalışma olarak görülmesi, onun içeriğinin yeniden ele alınmasını Hıristiyan ilahiyatçılara zorunlu kılmıştır. Böylece Birinci Dünya Savaşı krizinden sonra ve özellikle post-modernizmle birlikte tarihsel eleştirinin felsefi, ideolojik, dini-kültürel atmosferini ortaya koymayı hedefleyen eleştirel çalışmalar, akademik çevrelerde ilgi çekici konular arasına girmiştir.

Burada Roma Katolik Kilisesi'nin Kitab-ı Mukaddes'in eleştirel çalışmalarına yönelik değişen tutumunu da hatırlamakta fayda var. Buna göre, Richard Simon'dan (1638-1712) Alfred Firmin Loisy'e (1857-1940) kadar birçok Katolik ilim adamı, eleştirel çalışmalara katılmış olmalarına karşın Roma Katolik Kilisesi'nin en azından resmi söylem olarak post-reformasyon sürecinden itibaren yükselişe geçen Kitab-ı Mukaddes'in modern eleştirel çalışmalarına her zaman mesafeli durduğu da bilinmektedir. Kabaca önce Trent Konsili'nde alınan, daha sonra Birinci Vatikan Konsili'nde yeniden vurgulanan Papa'nın yanılmazlığına ve kutsal metnin yorumuna ilişkin kararların, bu tür çalışmaların Kilise içinde yayılmasına uzun süre engel olduğu doğrudur. Ne var ki, 1943 yılından itibaren en azından resmi söylem olarak Katolik Kilise, Papa XII. Pius'un (1876-1958) genelgesiyle (*Divino afflante Spiritu*) tarihsel-eleştirel yoruma yönelik pozitif tutum takınmaya başladı.⁵ Ardından 1964 yılında *Papalık Kitab-ı Mukaddes Komisyonu*'nun *Sancta Mater Ecclesia* bildirisiyle⁶ ve nihayet İkinci Vatikan Konsilinde *Dei Verbum* genelge-

⁴ J. W. Rogerson, "Historical Criticism and the Authority of the Bible", In *The Oxford Handbook of Biblical Studies*, Edited by J. W. Rogerson and Judith M. Lieu, Oxford: Oxford University Press, 2006, ss. 240-241.

⁵ Pope Pius XII, *Divino Afflante Spiritu*, Encyclical Letter Promoting Biblical Studies, 16, In *The Scripture Documents: An Anthology of Official Catholic Teachings*, Edited and Translated by Dean P. Béchar, Collegville, MN: Liturgical Press, 2002, ss. 115-139.

⁶ Pontifical Biblical Commission, *Sancta Mater Ecclesia*, Instruction on the Historical Truth of the Gospels, In *The Scripture Documents*, ss. 227-235.

siyle⁷ tarihsel eleştiri, en azından Kilise'nin hizmetinde kullanılabilir yorum biçimlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Bunda elbette, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Protestan ve Katolik çevrelerde, tarihsel-eleştirel çalışmaların (radikal iddialardan arındırılarak) Kilise ve inanan toplum için daha yapıcı hale getirilebileceğini iddia eden çalışmaların yaygınlık kazanmasının etkisi büyüktür. Böylece bir kere daha, ama bu sefer geniş Hıristiyan toplulukların da dikkati tarihsel-eleştirel çalışmalara çekildi. Sonrasında hem Protestan hem de Katolik çevrelerden yaklaşımın kökenine, tarihsel dönüşümüne ve Hıristiyan ilahiyatıyla ilişkisine dair birçok çalışma ortaya çıktı. Bu çalışmaların her biri, bağlı bulunduğu sosyo-kültürel, dini, felsefi vb. bağlamlardan hareketle Kitab-ı Mukaddes'in modern eleştirel araştırmalarının yapısı ve yönünü bambaşka bir biçimde yeniden yorumladılar. Bu yüzden kutsal kitabın eleştirel bir incelemesi kastedilirken, kimi zaman birbiriyle bağlantılı fakat bazen de karşıt yaklaşımlarla karşılaşmanın hazırlığı içinde olmak gerekir.

114 | db

Yine de bu çalışmaların bir kısmında ortak olan nokta, Aydınlanma projesinin dini, felsefi, kültürel ve hatta politik, ideolojik tutumları ile kutsal metnin yorumu arasındaki bağlantıya dikkat çekmeleriydi. Bu bağlamda, söz konusu gelenek içinde kutsal metne yönelik tutumun, bu çerçevede kutsal metnin anlamının nasıl dönüştürüldüğü ve (Kitab-ı Mukaddes özelinde) yeni metin anlayışlarının nasıl türetildiği akademisyenler tarafından gösterilmeye çalışılmıştır. Son dönemin popüler akademisyenlerinin konuya dair görüşlerini tek tek ele almak bu kısa makalenin kapsamını aşıyor. Bu yüzden daha ziyade burada, kabaca Aydınlanma döneminde kutsal metne yönelik değişen tutumlara ve tarihsel-eleştirel yorumlar bağlamında kutsal kitabın dönüşümü gösterilmeye çalışılacaktır.

Aydınlanma, Kutsal Kitap ve Tarihsel Eleştiri

Tarihsel olarak bakıldığında genelde tüm kutsal metinler özelde ise Batıda Kitab-ı Mukaddes'e dair tutumların kabaca *geleneksel*

⁷ Second Vatican Council, *Dei Verbum*, Dogmatic Constitution on Divine Revelation, In *The Scripture Documents: An Anthology of Official Catholic Teachings*, Edited and Translated by Dean P. Béchar, Collegville, MN: Liturgical Press, 2002, ss. 19-31. Söz konusu genelgelerin değerlendirmeleri için bk. Joseph A. Fitzmyer, *The Interpretation of Scripture: In Defense of the Historical-Critical Method*, New York: Paulist Press, 2008, ss. 37-58.

ve *eleştirel* olmak üzere daima iki ana yaklaşım tarafından belirlendiği görülebilir.⁸ *Geleneksel* yaklaşım daha çok Aydınlanma öncesi kutsal metin yorumlarını ifade edecek tarzda kullanılırken, *eleştirel* yaklaşımlar çoğu zaman Aydınlanma sonrası dönemin karşılamak için kullanılmıştır. Yine de konuya daha ayrıntılı bir şekilde yaklaşıldığında kutsal metne dair Orta Çağ Katoik Kilisesi ile Reformasyon'un geleneksel tutumlarının da kendi içinde önemli kategori değişimlerine sahip olduğu söylenebilir.

Kabaca belirtmek gerekirse, Orta Çağ Katolik Kilisesi'nde kutsal metin, büyük oranda Kilise (gelenek) ile birlikte düşünülmüştür. Bu çerçevede geleneksel Hıristiyan inancı da bu ikisinin bir birleşimi olarak ortaya çıkmıştır. Dahası kutsal metnin otoritesi ile Kilise'nin otoritesi hiçbir zaman birbirinden bağımsız şeyler olarak da düşünülmemiştir. Bu anlamda Orta Çağ Kilisesi, kutsal metnin yorumunu belirleyen ana güç olarak kabul edilse de, ilahi gerçekliğin temel kaynağının Kitab-ı Mukaddes olduğuna dair bir inançtan hareket ediyordu. Dolayısıyla kutsal kitabın hem kaynak hem de ilahi vahyin içeriğini biçimlendirdiğine dair inanç Orta Çağ Hıristiyan dünyanın temel teolojik anlayışını ifade etmektedir. Bu yüzden kutsal kitap yaşamın her alanında etkili olan temel bir kaynak olarak ele alınmıştır. Siyasi düşüncelerden tutunuz da manastırlarda yaşayan rahiplerin ve diğer din adamlarının günlük litürjilerine kadar her şeyde kutsal metnin ve Kilise'nin otoritesi vardı.

Diğer taraftan, inanç merkezlilik açısından bakıldığında Reformasyon'un yorum nazariyesinin bu geleneksel bakış açısını koruduğu söylenebilir. Yine de kutsal metne dair Protestan yorum tarzı, Kitab-ı Mukaddes'in sadece kendi temelinde (*sola scriptura*) anlaşılabilirliğinde ısrar eder. Dahası kutsal kitap, anlamın bizzat kendinden kaynaklandığı ve bu yüzden kendi dışındaki herhangi bir otoriteyi kabul etmeyen bir kaynak metin (*ur-text*) olarak da işlev görmüştür. Bu yüzden Reformasyon ile Orta Çağ Katolik Kilisesi büyük oranda aynı inanç ilkesinden (*regula fidei*) hareket etmiş olsa da metin karşısında alınan pozisyonlarda büyük değişikliklere sahiptir. Böylece Reformasyon, Orta Çağ boyunca birlikte düşünülen Kilise ile kutsal metnin arasını ayırarak metin ile onun muhatapları arasındaki ilişkiyi farklı bir zemine yani *doğrudanlık* kategorisine

⁸ Northrop Frye, *Büyük Şifre: Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı*, Selma Aygül Baş (çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2006, ss. 18-19.

taşımıştır. Ancak hem Orta Çağ Katolik Kilisesi'nde hem de Reformasyon'da kutsal metnin *Tanrı Kelamı* olarak kabul edildiği bilinmektedir.

Belki de bu yüzden, Orta Çağ ve Reformasyon'un dâhil olduğu geleneksel yaklaşımlar açısından temel sorun, bu metinlerin yazarlarının kimler olduğu, ne zaman ve hangi şartlar altında yazıldığı şeklindeki tarihsel sorular değildir. Geleneksel yorumcular, tarih üstü bir ideal içinde kutsal metindeki evrensel ilkeleri sistematize etmeye çalıştılar. Dahası bu ideal çerçevesinde, metindeki zıtlıkları ortadan kaldırmaya çalışarak kendi dogmatik fikirleriyle uyumlu bir yorum modeli önerdiler. Dolayısıyla geleneksel yorum tarzı, daha baştan bir "uyum" (*harmony*) sorunu olarak ortaya çıkmıştır.⁹ Bu yüzden Kitab-ı Mukaddes metinlerinin tarihsel niteliği sorunu Orta Çağ'ın sonuna kadar büyük oranda dikkatle inceleme altına alınmamıştır.

Zira Antik dönemlerde ve Orta Çağ'da bugün anlaşılan biçimiyle bir *yazar sorununun* olmadığına dair Burhanettin Tatar'ın ifadesi, Kitab-ı Mukaddes'in yazar veya yazarlarının kim olduğu şeklindeki eleştirel araştırmalar için bilhassa doğru kabul edilebilir. Tatar'a göre yazar sorunu, en ciddi tartışmalarını özellikle idealist felsefelerin desteği altından gelişen tarihselci yaklaşım ile bu bağlamda ortaya çıkan romantik düşünce içinde üretilen bir sorun olmuştur. Bu bağlamda Tatar, ilk defa Rönesans ile ortaya çıkmaya başlayan bu sorunun köklerini, geleneğe kuşkuyla yaklaşan Kertezyen felsefe ve Orta Çağ'da rastlanmayan *birey* kavramının belirleyici hale gelmesinde bulur.¹⁰ Collingwood'a (ö. 1943) bakılırsa Kertezyen felsefenin geleneğe yönelik kuşkuculuğu esas itibarıyla Descartes'in (ö. 1650) tarih karşısındaki olumsuz tutumundan kaynaklanır. Onun amacı, tarihsel bilginin de dışında bulunan ve onu aşan bir hakikat bilgisine ulaşmaktır. Bu yüzden Descartes, tarihin bu hakika-

⁹ Gerçi bu uyum sorunu, Aydınlanma sonrası Kitab-ı Mukaddes'in eleştirel araştırmalarında farklı bir tarzda yeniden gündeme gelmiştir. Modern eleştirel ilim adamları, Kilisenin uyum çalışmalarını kabul etmediler. Bunun yerine örneğin dört incilin kısmen ortak anlatılarından hareketle metinleri birbirleriyle bağlantılı olarak tek bir biçimde birleştirmeye giriştiler. Bu teşebbüsler "İncillerin Uyumu" (*a harmony of Gospels*) adıyla bilinir. Bk. W. C. van Unnik, *The New Testament: Its History and Message*, Translated by H. H. Hoskins, London: William Collins Sons & Co., 1964, s. 54; John Barton, *The Nature of Biblical Criticism*, Louisville and London: Westminster John Knox Press, 2007, ss. 13-27.

¹⁰ Burhanettin Tatar, *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014, ss. 22-23.

tin bilgisine ulaşmada yetersiz kaldığını düşünmüş ve salt akıl yoluyla bir tür eleştirel kuşkuculuğu teşvik etmiştir. Yine Collingwood, bu tarz bir kuşkuculuğun dönemin tarihçilerinin cesaretini kırmadığını söyler. Bilakis onlar, Kartezyen kuşkuculuğu eleştirel tarih için bir meydan okuma olarak gördüler ve olayların gerçekte nasıl görüldüğünü ortaya koymaya çalışarak eleştirel bir tarih yazımı için fırsata dönüştürdüler.¹¹

İlahiyat alanında Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları bu kuşkuculuğu, Hıristiyan inancıyla kutsal metnin eleştirisi için bir araç olarak kullanmışlardır. David Law'a göre böyle bir çaba şu anlama geliyordu: Dinin bu tür unsurları yalnızca eleştirel şüphe ile rasyonel düşünce tarafından uygun görüldüğünde kabul edilebilir. ¹² Öte yandan Magne Sæbø'un Humanizm'in açık bir fenomeni olarak nitelendirdiği bireyselcilik (*individualism*) kavramının¹³ kutsal kitap araştırmalarındaki yansımaları da ilginç bir biçimde Reformasyon uzantısı olan *Pietizm* hareketinde karşılık bulmuştur. Gerçi Pietizm, Aydınlanma'nın rasyonalist idealine karşı bir reaksiyon olarak doğmuştur, fakat Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında şüpheliği öne alan bir bakışı vardı. Bu bakımdan onlar, biblikal metinlerin orijinal anlamına geri dönülmesi şeklinde bir tezi savundular.¹⁴ Dahası Kitab-ı Mukaddes'in filolojik-tarihsel yorumu ile yapıcı (*constructive*) yorumu birleştirdiler.¹⁵ Böylece Aydınlanma'nın filolojik kökenli eleştirel-tarihsel çalışmalarını, Hıristiyan teolojisiyle uyumlu bir şekilde yürütmenin yollarını aradılar.

Esas itibarıyla bu meseleler, Kilise'nin yanılmazlığı doktrininin yıkılmasıyla daha önceleri canlı bir biçimde gündeme gelmiştir. Reformasyon'un *sola scriptura*'sı sadece Kilise'nin yanılmazlığı ve nihai otorite olduğuna dair geleneksel inançları yıkmakla kalmadı, aynı zamanda dolaylı bir biçimde post-Reformasyonla başlayan ve

¹¹ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Kurtuluş Dinçer (çev.), 4. baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 107.

¹² David R. Law, *The Historical-Critical Method: A Guide for the Perplexed*, London: T&T Clark International, 2012, s. 39.

¹³ Magne Sæbø, "Fascination with 'History'- Biblical Interpretation in a Century of Modernism and Historicism", In *Hebrew Bible/Old Testament: The History of Its Interpretation*, Edited by Magne Sæbø, Volume III, From Modernism to Post-Modernism, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, ss. 17-28.

¹⁴ Law, *The Historical-Critical Method*, s. 41.

¹⁵ Henning Graf Reventlow, *History of Biblical Interpretation: From Enlightenment to the Twentieth Century*, Volume: 4, Translated by Loe G. Perdue, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2010, s. 133.

Aydınlanma ile devam eden akademik eleştirel Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında popüler tema olarak kutsal metnin otantikliği sorununa yönelik araştırmaları da tetikledi. Van Augustin Harvey'e bakılırsa bunun sebebi, Protestanlığın vahiy eksenli kutsal kitap doktrininin, metnin bütünlüğünü kurmadaki ve geçmişin bilim öncesi-mitolojik fikirli düşünce formlarında ortaya çıkan bir mesajı bugün için anlaşılabilir kılmadaki yetersizliği idi. Zira Aydınlanma döneminde Kitab-ı Mukaddes eleştirisinin ortaya çıktığı yıllarda en temel mesele, şayet kutsal kitap bir vahiy ürünüyse o zaman nasıl oluyor da böyle bir kitap çelişkiler barındırıyor? sorusuydu.¹⁶ Kabul etmek gerekir ki bu tür eleştirel çalışmalar zamanla Protestan ortodoksisinin temel inançlarını da tehdit eder hale gelmiş ve daha tarihsel sorulara zemin hazırlamıştır.

On yedinci ve on sekizinci yüzyılda rasyonalistler bu tarz soruları oldukça ciddiye aldılar. Baruch Spinoza (ö. 1677), Thomas Hobbes (ö. 1679) gibi radikal rasyonalistler ile Hugo Grotius (ö. 1645), Katolik Rahip Richard Simon (ö. 1712) gibi daha ılımlı olanlar kutsal metnin otantikliği sorunuyla boğuştu. Yine de kelimenin tam anlamıyla Kitab-ı Mukaddes'in tarihsel karakterine Johann Salomo Semler (ö. 1791), Johann David Michaelis (ö. 1791), Johann Gottfried Eichhorn (ö. 1827) gibi Aydınlanmacı akademik ilim adamları tarafından kısmen dikkat çekilebilmiştir. Zira on sekizinci yüzyılda doğal dünya hakkındaki bilgiler en azından kutsal metnin otoritesini sarsacak düzeyde olmadığı için biblikal anlatıların inkârına yönelik direkt bir saldırı çok az olmuştur. Bu bakımdan (W. Neil'in de belirttiği gibi) on sekizinci yüzyılın eleştirisi bağımsız aklın öncülüğünden hareket eder. Bu tarz bir eleştiriye besleyen ana damar, esas itibarıyla Rönesans sonrası Avrupa'nın liberal atmosferiydi.¹⁷ Hem liberaller hem de deistler, ifade edilen beşeri bilimlerin yetersizliğini rasyonalist eleştirel çalışmaları ön plana çıkaracak bir zemin olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla on dokuzuncu yüzyıla kadar eleştirel Kitab-ı Mukaddes çalışmalarını yönlendiren temel alanın bir şekilde bu tasarımlar üzerinden hareket etmesi tesadüf değildir. Gerçi, on dokuzuncu yüzyılda doğa bilimlerin ve seküler tarih yazımının bir bilim olarak yükselmesinden sonra liberal düşünceye

¹⁶ Van Austin Harvey, *The Historian and the Believer: The Morality of Historical Knowledge and Christian Belief*, London: SCM Press, 1967, ss. 19-20.

¹⁷ W. Neil, "The Criticism and Theological Use of the Bible, 1700-1950", In *The Cambridge History of the Bible: The Western from the Reformation to the Present Day*, Edited by S. L. Greenslade, Cambridge: Cambridge University Press, 1976, s. 239.

sahip eleştirilenler daha da çoğalmıştır. Ancak onları daha önceki eleştirilerden ayıran kritik nokta, pozitif bilimlerin ve seküler tarih yazımının verilerini kutsal metnin eleştirisi için temel kriter haline getirerek Kitab-ı Mukaddes anlatılarının gerçekte nasıl olduğunu gösteren bir tarih yazımını gerçekleştirmektir.

Aydınlanma'nın rasyonel eleştirel çalışmaları, esas itibarıyla Hıristiyanlığa karşı bir inanç sistemi geliştirmemiştir. Bilakis genel olarak dini konularda aklın üstünlüğüne vurgu yapan ve Hıristiyanlığı da bununla uyumlu hale getirmeye çalışan bir tutum üzerinden ilerlemiş gözükmektedir. *Essays and Review*'de geçtiği üzere rasyonalizm, özellikle İngiltere'de kilise dışında dine karşı savaşan Hıristiyan karşıtı bir akım değildi. Daha ziyade dönemin tüm fikirlerine egemen olan zihinsel bir alışkanlıktır.¹⁸ Anlaşıldığı kadarıyla bu alışkanlık, Hıristiyan kutsal metninin toptan reddedilmesi olarak değil, Aydınlanma ruhu içinde geleneksel yorum tarzlarının yeniden dönüştürülmesi şeklinde ilerlemiştir. Hem İngiltere'de hem de Almanya'da teologların önemli bir kısmı Hıristiyan imanına bağlı kalmakla birlikte, kutsal kitaptaki doğaüstü ifadelerle ondaki anlatıların tarihsel gerçekliğini sorguladılar ve Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı Kelamı (*Word of God*) olarak yeri ile onun yanılmaz olduğuna dair geleneksel Hıristiyan doktrinini tartışmaya açtılar. Yine de Aydınlanma'nın eleştirel çalışmalarını geleneksel anlayışlardan net bir şekilde ayırmak acelecilik olur. Zira bu dönemin eleştirel kutsal metin araştırmaları esas itibarıyla Kilise desteğinde gelişen *metin eleştirisi*ni devam ettirmiştir. Dahası Aydınlanma'nın entelektüelleri, hem Rönesans'ın *Ad Fontes*'ini hem de Reformasyon'un *Sola Scriptura*'sını miras aldılar ve eleştirilerini filolojik çalışmalar üzerinden temellendirmeye çalıştılar. Bu üç yönlü miras Aydınlanma'nın yeni kültürel formları içerisinde dönüşerek modern Kitab-ı Mukaddes eleştirilerinin kaynağı oldu.

Michael Legaspi'ye bakılırsa Aydınlanma döneminde Kitab-ı Mukaddes'in otoritesinin sarsılması durumunu sadece metnin "insani" ve "tarihsel" karakterinin yeni farkındalığı ile açıklamak doğru değildir. Daha ziyade onun bir kutsal metin olarak Hıristiyan toplumdaki ayrılıkları birleştirici bir otorite olarak artık anlaşılır olmadığının bir kabulü kutsal metnin otoritesinin sarsılmasının gerçek

¹⁸ Mark Pattison, "Tendencies of Religious Thought in England, 1688-1750", In *Essays and Reviews*, London: John W. Parker and Son, West Strand, 1860, s. 257; Neil, "The Criticism and Theological Use of the Bible", s. 240.

sebebidir.¹⁹ Gerçi bu yüzyılda Kitab-ı Mukaddes'in "insani" ve "tarihsel" karakterinin farkındalığı inkâr edilemez. Ancak bu, dönemin tüm biblikal eleştirilerini yönlendiren ana zemin değildi. Bu yönler, ancak on dokuzuncu yüzyılda Kitab-ı Mukaddes eleştirilerinde ana unsur haline gelebilmiştir. Kabul etmek gerekir ki Reformasyon sonrasındaki dini ayrılıklar farklı kutsal kitap anlayışlarını körüklemiştir. Kilise'nin bölünmesinin bir sonucu olarak Katolikler, Protestanlar ve her ikisi arasından çıkan diğer gruplar kendi kutsal metin anlayışlarını inşa ettiler. Aydınlanma dönemi biblikal eleştirinin yapmaya çalıştığı şey, bu çatışmalar arasında birleştirici gücünü kaybeden kutsal metni, modern insan için daha anlaşılabilir kılmaktı.

Bu bakımdan genel olarak on sekizinci yüzyılın kutsal kitap eleştirileri, rasyonel düşüncenin çatısı altında çeşitli düşünce tarzlarının kendilerine has farklı yorumlar geliştirebildikleri bir yer olmuştur. Fakat Romantizm, Aydınlanma'nın mirası olarak bu kültürel çeşitlilik içinde dönüşen Kitab-ı Mukaddes anlayışını, modern tarihsel bilincin çatısı altında birleştirerek ortak bir zemin yaratmış gözükmektedir. Böylece Kitab-ı Mukaddes'in "insani" ve "tarihsel" karakterine tam anlamıyla dikkat çekilmiştir. Burada hem seküler tarihciliğin akademik çevrelerde popüler olmasının hem de Herder'den Hegel idealizmine doğru gelişen ilerlemeci tarih tasarımı etkisi büyüktür. Dahası Reformasyon'un literal anlama (*sensus literalis*) öncelik veren yorum tarzı bu dönemde tarihsel anlam (*sensus literalis historicus*) içinde aktarılarak bu yüzyıldaki eleştirel çalışmalarını yönlendirmiştir. Bu bakımdan Alan Richardson'un biblikal eleştiriyi modern Avrupa'nın iki büyük devrimi olarak nitelendirdiği bilimsel ve tarihsel yöntem devrimi bakımından okuması önemli bir noktadır. Ona göre her iki devrimi birbirlerinden ayrı şeylermiş gibi görmek yerine belki de Rönesans'la başlayıp bugüne değin devam eden insan aklının bir büyük yeniden yönetimi olarak düşünmek gerekir. Bu bağlamda modern tarihsel bilinç çerçevesinde tarihsel ilerlemenin yeni anlamı ile tarihsel araştırmanın yeni yöntemleri Hıristiyan kaynaklarına uygulanmıştır.²⁰

¹⁹ Michael C. Legaspi, *The Death of Scripture and the Rise of Biblical Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 5.

²⁰ Alan Richardson, "The Rise of Modern Biblical Scholarship and Recent Discussion of the Authority of the Bible", In *The Cambridge History of the Bible: The Western from*

Benzer yaklaşım Werner G. Jeanrond'da da görülür. Ona göre daha önce bilimin yükselişi teolojik düşüncede bir devrime sebep olduğu gibi, on dokuzuncu yüzyılda tarihsel bilincin yükselişi de aynı şekilde olmuştur. Aslında her ikisi de Hıristiyanlığın geleneksel dogmatik fikirlerini sorgulamış ve güçlü bir muhalefetle de karşılaşmıştır. Bu bağlamda on altıncı ve on yedinci yüzyılın bilimsel devrimi, kutsal metnin geleneksel anlayış biçimlerine meydan okuyarak kadim Hıristiyan dünya görüşünü yerle bir etti ve onları kendi kültürel havzası içinde yeniden dönüştürdü. Şimdi ise tarihsel-eleştirel bilinç, daha da gerilere giderek bu yorumların dayandığı bibliikal metinlerin ve hadiselerin kendilerini sorguladı.²¹ Bu bağlamda Romantizm'in etkisiyle önce W. M. L. de Wette (ö. 1849), ardından Hegel idealizminin ilerlemeci tarih tasarımı merkezde alarak D. F. Strauss (ö. 1874), ile F. C. Baur (ö. 1860) bibliikal metinlerin ardındaki tarihsel olayların gerçekte nasıl görüldüğünü araştırmaya giriştiler ve sonraki radikal tarihsel araştırmaların önünü açtılar. Alman liberal teologlar, kendilerine kadar ulaşan bu eleştirel tarihsel çalışmaları, Leopold von Ranke'nin (ö. 1886) seküler tarihsel araştırmasıyla harmanlayarak Kitab-ı Mukaddes metinlerinin ardındaki olayların aslının ne olduğu (*what really happened*) ortaya koymaya çalışan araştırmalara yöneldiler. Böylece Kitab-ı Mukaddes metinleri, onların dışındaki kaynaklar üzerinden daha keskin bir biçimde sorgulandı. Hem İsrail'in hem de erken Hıristiyanlığın seküler tarihi çalışmaları ortaya çıktı. Kısaca ifade etmek gerekirse önce geleneğin kutsal kitap anlayışlarına meydan okundu. Kutsal metin, Aydınlanma sonrasında akademik çevreleri tarafından metinleştirildi, ardından Romantizm'in ve İdealizm'in ilerlemeci tarih tasarımları ile seküler tarih yazımı etrafında bu metinlerin ardında olduğu düşünülen tarihsel gerçeklere ulaşılmaya çalışıldı. Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde geleneksel yorum karşısında Kitab-ı Mukaddesin tarihsel-eleştirel incelemesi en azından akademik çevrelerde tam bir zafer kazanmış gibiydi.

Batıda kutsal metnin tarihsel-eleştirel incelemesi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın çoğu ilahiyatçısına Yahudi- Hıristiyan geleneğinin antik metinlerini ele almanın yegâne kabul edilebilir

the Reformation to the Present Day, Edited by S. L. Greenslade, Cambridge: Cambridge University Press, 1976, ss. 295-296.

²¹ Werner G. Jeanrond, *Teolojik Hermenötik: Gelişimi ve Önemi*, Emir Kuşçu (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, ss. 196-197.

yolu olarak görüldüğü için²² onlar, tarihsel-eleştirel araştırmaların Kitab-ı Mukaddes'in otoritesini nasıl yönlendirdiğini ve Hıristiyan ilahiyatını nasıl etkilediğini derinlemesine tartışmadılar. Gerçi Rogerson'a göre Muhafazakâr çevrelerin, tarihsel eleştiri karşısında Kitab-ı Mukaddes'in yazarlığı ve derlenmesine yönelik geleneksel fikirleri savundukları doğrudur.²³ Bu kimseler, söz konusu fikirlerini bugün bile hala ısrarla savunmaktadırlar. Fakat onların radikal tarihsel araştırmalar karşısındaki tutumları, çoğunlukla geleneksel yorum tarzlarının ve Tanrı Kelamı olarak Kitab-ı Mukaddes'in otoritesinin olduğu gibi devam ettirilmesine yönelik bir çaba tarafından yönlendirildiği için bu muhalefet en azından akademik çevrelerce pek itibar görmemiştir. Öte yandan tarihsel eleştirinin nasıl bir teoloji önerdiğine ve geleneksel Hıristiyan ilahiyatı karşısındaki konumuna dair ufak tefek tartışmalar geçmişte de yaşanmıştı. Stuhlmacher'e göre bu dönemlerde ilahiyatçıların eleştirel çalışmalarla Hıristiyan kimliği bağlamında ilgilendikleri asıl soru şuydu: Gerçekte Hıristiyan kimliğini kaybetmeksizin geleneğin miras kalan unsurları nasıl reddedilebilir ve şu anki gelişmelere nasıl uyum sağlanabilir?²⁴ Ya da Jeanrond'un ifadesiyle söylesek, "bir ilahiyatçı için hem içinde eleştirel araştırmanın temellendiği aklın taleplerine hem de temel metinlerin kutsiyetine ve yorumun kadim modlarına mutlak bir sadakat isteyen bir geleneğin taleplerine sadık olmak hala mümkün müydü?"²⁵ Dahası, bilimsel ilgiler tarafından kışkırtılmış eleştirel çalışmaları kabul eden bir insan ne kadar dindar olabilirdi?²⁶

Nash'a bakılırsa modern bilimin ve eleştirel çalışmaların tahrik ettiği bilme arzusu ile Hıristiyan dindarlığının bir parçası olarak gelenekten miras kalan şeyleri koruma arzusu arasında sıkışan ilahiyatçılar, çoğu zaman kendi dindarlıklarını devam ettirebilecekleri bir tarihsel eleştirinin sonuçlarını daha makul bulmuşlardır. Gerçi Nash, bu ifadeleri özellikle Kitab-ı Mukaddes'in on altıncı ve on yedinci yüzyıldaki eleştirel çalışmaları için söyler.²⁷ Ancak sonraki yüzyıllardaki eleştirel çalışmalar için de aynı iddianın geçerli oldu-

²² Jeanrond, *Teolojik Hermenötik*, s. 193.

²³ Rogerson, "Historical Criticism and the Authority of the Bible", s. 241.

²⁴ Peter Stuhlmacher, *Historical Criticism and Theological Interpretation of Scripture: Toward a Hermeneutics of Consent*, Translated by Roy A. Harrisville, Fortress Press, Philadelphia 1977, s. 41.

²⁵ Jeanrond, *Teolojik Hermenötik*, ss. 193-194.

²⁶ Nash, *Nash, Henry S., The History of the Higher Criticism of the New Testament*, The Macmillan Company, New York 1900, ss. 5-7.

²⁷ Nash, *The History of the Higher Criticism of the New Testament*, s. 8, 70-71.

ğu düşünülebilir. Bu bağlamda Spinoza gibi bazı rasyonalistler, Aydınlanma'nın birçok Protestan eleştirmeni ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki radikal tarihsel eleştirmenler gibi gelenekle aralarına mesafe koymayı başaranlar, eleştirel çalışmaların sonuçları karşısında yanılmaz ve otoriter bir kutsal metin olarak Kitab-ı Mukaddes'e pek fazla şans tanımadılar. Yeni bilimin eleştirel çalışmalarını Kilise geleneği ve kutsal kitap karşısında nihai bir otorite olarak kabul ettiler. Geleneği savunan veya ona karşı daha ılımlı olanlar ise eleştirel çalışmaların sonuçlarıyla geleneğin devam eden inançları arasında ilişki kurmak suretiyle en azından bu gerilimi düşürmeye çalıştılar.

Söz gelimi, Kitab-ı Mukaddes'in eleştirel çalışmalarının öncülerinden kabul edilen Richard Simon, Pentatök'ün Musa sonrasındaki gelenekler tarafından yazıldığını kabul etse de onların bunu ilham yoluyla yaptıklarını söyleyerek kutsal metnin derleyicilerine (ve dolayısıyla Kilise geleneğine) kutsallık atfetti. Diğer taraftan Deistler, soruna daha kapsamlı bir çözüm bulmaya çalıştılar. Onlar, öncelikle vahiy kavramını en geniş anlamıyla Tanrı'nın yeryüzündeki işaretleri olarak tanımladılar ve Kitab-ı Mukaddes'in yazılı kelimelerini bu tanımlamanın dışında bıraktılar. Böylece hem daha sonraki radikal eleştirilerinin önünü açtılar hem de modern dindarlıklarını korumak için bir yol bulmuş oldular. Romantizm ve İdealizm gölgesinde ise Kitab-ı Mukaddes'in kimi eleştirmenleri, ilerlemeci tarih tasarımını bir ara yol olarak kullandılar ve Hıristiyanlık ile onun kutsal metinlerinin *tarihselliğine* dikkat çektiler. Bu bağlamda onlar, bir taraftan kutsal metnin seküler tarihi araştırmalarına giriştiler, öte taraftan Hegel idealizminde ifadesini bulan *Ruh*'un kendini en mükemmel şekilde gerçekleştirdiği din olarak da Hıristiyanlığa atıf yaptılar. Böylece ideal olarak kabul ettikleri bu dini, tüm eleştirel çalışmaların yıkıcı etkisinin dışında tutmaya çalışarak başından beri tarihsel-eleştirel çalışmalar ile Hıristiyan ilahiyatı arasındaki gerilimi kendileri açısından düşürmeye çalıştılar.

Aydınlanma Sonrası Tarihsel-Eleştirel Yorumun Dönüşümü

Yine de on dokuzuncu yüzyılda tarihsel-eleştirel çalışmalarla Hıristiyan ilahiyatı arasındaki gerilim sorununda ilkine kuşkuyla yaklaşan kimseler de yok değildir. Bu kimseler tarihsel-eleştirel yöntemin nesnel/objektif bir çalışma olarak görülmesinin sorunun kaynağı olduğunda ısrar etmişlerdir. Böylece tartışmalar zamanla kutsal metinden eleştirisinden tarihsel-eleştirel yöntemin kendisine

doğru evrilmiştir. Örneğin, Søren Kierkegaard (ö. 1855), hakiki tarihsel bilginin imkânına karşı derin bir şüphe besler. Richardson'a göre Kierkegaard'ın bu şüphesi, Hıristiyan imanı için kesin bir tarihsel temelin bulunamayacağına dair inançtan hareket etmektedir.²⁸ Sonraki birçok eleştirmenin tarihsel bilgi ile Hıristiyan imanı arasındaki bu kesin ayrımı temel alarak tarihsel-eleştirel yöntemle şüpheyle yaklaşımları bilinmektedir. Diğer taraftan Albert Schweitzer (ö. 1965) da benzer kaygılardan hareket ederek, bilhassa tarihsel-eleştirel çalışmaların özel bir alanı olarak on dokuzuncu yüzyılda akademik çevrelerde popüler olan "Tarihsel İsa Araştırmaları"nın Hıristiyan ilahiyatı açısından yerini sorguladı. Onun çalışması bu tarz eleştirel çalışmaların verilerine kuşkuyla yaklaşmanın akademik düzeydeki en kayda değer ilk örneklerinden biri kabul edilir. Schweitzer burada "İsa araştırmalarının her birinin kendi karakterine göre İsa'yı yeniden yarattığını" söyleyerek yöntemin nesnellik sorununu güçlü bir şekilde dile getirmiştir.²⁹ Schweitzer'in bu eleştirilerini seküler ve liberal tarihsel çalışmaların en yoğun olduğu dönemlerde dile getirdiğini akılda tutmak gerekir.

124 | db

Ancak tarihsel-eleştirel yöntemin Kitab-ı Mukaddes araştırmalarındaki yerine yönelik en ciddi eleştiriler Birinci Dünya Savaşı krizinin hemen ardından Karl Barth ile başlatılabilir. Barth, ünlü eseri *The Epistle to Romans*'ın giriş bölümünde tarihsel-eleştirel yöntemin nesnellik iddiaları bağlamında Hıristiyan ilahiyatındaki yerini sorguladı. Onun eleştirisini yönlendiren temel nokta, bir önceki yüzyıldaki liberal eleştirel çalışmalar karşısındaki tutumu ve kutsal kitabı sadece herhangi antik metin haline getiren radikal tarihsel araştırmaların aksine Tanrı Kelamı'nı (*Word of God*) yeniden tesis etmede Kilise'ye olan güveniydi. Onun bu çabasının eleştiri öncesi kutsal kitap anlayışına yeniden dönüş anlamına geldiğini iddia etmek yanıltıcıdır. Gerçekte Barth, hiçbir zaman eleştiri öncesine dönmek gibi bir ütopya peşinde olmadı ve tarihsel-eleştirel yöntemi bütünüyle reddetmedi.³⁰ Daha ziyade o, salt tarihsel-eleştirel yöntemin kutsal metnin arka planı hakkında bir şeyler söylemesine karşın asla tam olarak onun yorumunu gerçekleştiremeyeceğini savundu.³¹ Böylece tarihsel eleştirinin radikal eleştirmenlerin elinde

²⁸ Richardson, "The Rise of Modern Biblical Scholarship", s. 296.

²⁹ Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus*, s. 4.

³⁰ Barth'ın kendine yönelik bu tarz eleştiriler karşısındaki savunması için bk. Karl Barth, *The Epistle to the Romans*, ss. 6-7.

³¹ Barth'ın eleştirel incelemesi için bk. Jeanrond, *Teolojik Hermenötik*, ss.199-214.

yıkıcı bir enstrüman haline gelmesi karşısında Hıristiyan ilahiyatı için daha yapıcı bir kullanımını yapmak istemiştir. Bu bağlamda biblikaal metinlerin yorumu için Barth, tarihsel-eleştirel yöntemi bir ön hazırlık veya ilk adım olarak görmüştür.³² Bu nedenle eleştirilerin daha da ileri götürülmesini talep etmiştir. Buradaki daha fazla eleştiri, esas itibariyle eleştirel çalışmaların sadece kutsal metne değil, aynı zamanda tarihsel-eleştirel yöntemin kendine de uygulanması anlamına gelmektedir. Böylece radikal tarihsel araştırmaların nesnellik iddialarının törpülenerek Aydınlanma'dan itibaren devam eden bir insan belgesi olarak Kitab-ı Mukaddes ile Tanrı Kelamı olarak Kitab-ı Mukaddes'in uzlaşabileceğine dair bir inancı savunmuştur.

Barth'ın bu yorumları daha sonra ikinci dünya savaşına kadar tarihsel eleştiri ile kutsal metnin teolojik yorumlarını birleştirmeye çalışan bir dizi çalışmayı tetiklemiştir. Bu çalışmalar esas itibariyle tarihsel eleştirel çalışmaların Kitab-ı Mukaddesi geçmişe hapsettiği ve bir tarihsel kazanç için Kitab-ı Mukaddes'e saygı gösterdiği şeklindeki suçlamalara bir cevap olarak ortaya çıkmış gözükmektedir. Buna göre James Sanders, özellikle tarihsel eleştiri karşısında katı tutum takınan muhafazakâr çevrelerden gelen bu tarz suçlamalara Barth sonrası akademik çevrelerde verilen tepkileri sekiz kategoride toplar.³³ Bunların bir kısmı açık bir biçimde Barth'ın önerilerine şüpheyle yaklaşımlarına karşın tarihsel-eleştirel yöntemin Hıristiyan ilahiyatı için yapıcı bir çaba haline dönüştürülmesi gibi benzer kaygılardan hareket ederler. Bu bakımdan son dönemlerde birçok eleştirmen, Reformasyon sonrası dönemden itibaren devam eden süreçte eleştirel çalışmaların sonuçlarını dikkate alan bir tarihsel teoloji ya da biblikaal teolojinin mümkün olup olmadığını sorguladılar. Bunların her birini bu kısa yazıda derleyip toparlamak mümkün gözükmemektedir. Ancak tekrar etmek gerekirse onların, tarihsel-eleştirel çalışmalarla Hıristiyan ilahiyatı arasındaki gerilim bağlamında ilgilendikleri asıl sorular şunlardı: Gerçekten modern biblikaal çalışmaların sonuçlarından yola çıkarak bir Kitab-ı Mukaddes teolojisi oluşturulabilir mi? Modern tarihsel-eleştirel çalışmaların ışığında Kitab-ı Mukaddes'in otoritesi nasıl devam ettirilebilir? Di-

³² Barth, *The Epistle to the Romans*, s. 6.

³³ James A. Sanders, *From Sacred Story to Sacred Text: Canon as Paradigm*, Eugene: Wipf and Stock Publishers, 1987, ss. 80-81.

ğer bir ifadeyle, iki yüzyıldır devam eden eleştirel-tarihsel sonuçlar Hıristiyan ilahiyatıyla nasıl uyumlu hale getirilebilir?

Bu sorular esas itibariyle tarihsel-eleştirel yöntemi sorgulayarak onun radikal taraflarının törpülenmesiyle sonuçlanan bir dizi yaklaşımı beraberinde getirmiştir. M. Eugene Boring'e göre Kitab-ı Mukaddes'in geçmiş dönemlerdeki yorum tayfları, genellikle "geleneksel" veya "muhafazakâr" ile "derin eleştiri" (*higher criticism*) ya da "liberaler" şeklindeki birbirine karşıt iki kutup tarafından temsil edilmişti. Dolayısıyla bu dönemlerde kamplaşmalar keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmıştı. Ancak özellikle ikinci dünya savaşından sonraki nesillerde birçok yorumsal ve eklektik yöntemlerle metodolojik bir patlama yaşanmıştır.³⁴ Bunlardan bir kısmı tarihsel eleştiriye geliştiren ve Hıristiyan ilahiyatıyla ilişkili olarak teolojik bir yorumla onu birleştirmeyi hedefleyen çalışmalardı. Örneğin James Sanders ve Brevard Childs, radikal tarihsel eleştirinin sorunlarını aşmak için kutsal metnin nihai formunu merkeze alan kanonik eleştiriye (*canonical criticism*) önerdiler. Bu bağlamda özellikle Sanders, kanonik eleştiriye, Aydınlanma döneminden itibaren süregelen biblikel eleştirinin bir alt dalı olarak görmüştür.³⁵ Diğer taraftan Peter Stuhlmacher, tarihsel eleştiriye kabul etmekle birlikte onun Hıristiyan ilahiyatıyla daha uyumlu işleyişini gerçekleştirmek için teolojik bir yorumu önermiştir.³⁶ Diğer bir kısmı ise edebi eleştirinin (*literary criticism*) etkisiyle tarihsel-eleştirel yoruma alternatif olarak ortaya çıkmışlardır.

126 | db

Sonuç

Henning Graf Reventlow, bugün tarihsel eleştirinin evrildiği yorum biçimlerinin derli toplu bir tasnifini yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu söyler.³⁷ Gerçekten de geleneksel yorum tarzları karşısında kabaca Aydınlanma döneminde ortaya çıkan eleştirel yorum tarzı, bugün geline durumda tek bir noktada toparlanamayacak şekilde dağınıklık arz etmektedir. Belki de bunun en anlaşılabilir sebeplerinden biri, Aydınlanma sonrası tarihsel-eleştirel yorum tarzının hiçbir zaman kendinde bir son olarak kalmaması; hatta kutsal metnin eleştirisiyle kendi eleştirisini birlikte işleten bir dü-

³⁴ M. Eugene Boring, *An Introduction to the New Testament: History, Literature, Theology*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2012, s. 66.

³⁵ Sanders, *From Sacred Story*, s. 83.

³⁶ Stuhlmacher, *Historical Criticism*, ss. 20-21.

³⁷ Reventlow, *History of Biblical Interpretation*, s. 405.

şünme biçimine sahip olmasıdır. Bu yüzden Aydınlanma'nın eleştirel kuşkuculuğu ile başlayıp, ardından on dokuzuncu yüzyılın tarihselcililiği içinde devam eden eleştirel yorum tarzı, yalnızca kutsal metne dair yeni yorum modelleri önermedi. Aynı zamanda kendi kendinin eleştirisini yaparak ve kendini sürekli revize ederek yeni yorum tarzlarının ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bunun tipik örneği bilhassa yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra tarihsel eleştiriye karşı bir tür *edebi eleştirinin* ortaya çıkmasıdır. Bugün gelinen noktada edebi eleştiri içinde *kanonik eleştiri*, *ideolojik eleştiri*, *sosyo-psikolojik eleştiri*, *feminist eleştiri* gibi daha birçok yaklaşım türü kutsal metnin yorumunda kendilerine yer bulmuştur. Bunların her biri, tarihsel eleştirinin eksikliklerine karşı yeni bir duruşu ifade etmelerine karşın, esasında onun birçok yönünü de muhafaza ederler. Görünen o ki Aydınlanma ile ortaya çıkan tarihsel eleştiri, yeni yaklaşımlar çerçevesinde kendini dönüştürerek kutsal metnin yorumunda hala etkin olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Barth, Karl, "Rudolf Bultmann: An Attempt to Understand Him" In *Kerygma and Myth: A Theological Debate*, Vol. II, Edited by Hans-Werner Bartsch, Translated by Reginald H. Fuller, London: SPCK, 1962.
- Barth, Karl, *The Epistle to the Romans*, Translated from Sixth Edition by Edwyn C. Hoskyns, Oxford: Oxford University Press, 1968.
- Barton, John, *The Nature of Biblical Criticism*, Louisville and London: Westminster John Knox Press, 2007.
- Boring, M. Eugene, *An Introduction to the New Testament: History, Literature, Theology*, Louisville: Westminster John Knox Press, 2012.
- Collingwood, R. G., *Tarih Tasarımı*, Kurtuluş Dinçer (çev.), 4. baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.
- Fitzmyer, Joseph A., *The Interpretation of Scripture: In Defense of the Historical-Critical Method*, New York: Paulist Press, 2008.
- Frye, Northrop, *Büyük Şifre: Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı*, Selma Aygül Baş (çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Harvey, Van Austin, *The Historian and the Believer: The Morality of Historical Knowledge and Christian Belief*, London: SCM Press, 1967.
- Jeanrond, Werner G., *Teolojik Hermenötik: Gelişimi ve Önemi*, Emir Kuşçu (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Law, David R., *The Historical-Critical Method: A Guide for the Perplexed*, London: T&T Clark International, 2012.
- Legaspi, Michael C., *The Death of Scripture and the Rise of Biblical Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Nash, Henry S., *The History of the Higher Criticism of the New Testament*, The Macmillan Company, New York 1900.
- Neil, W., "The Criticism and Theological Use of the Bible, 1700-1950", In *The Cambridge History of the Bible: The Western from the Reformation to the Present Day*, Edited by S. L. Greenslade, Cambridge: Cambridge University Press, 1976, ss. 238-293.

- Pattison, Mark, "Tendencies of Religious Thought in England, 1688-1750", In *Essays and Reviews*, London: John W. Parker and Son, West Strand, 1860, ss. 254-329.
- Pope Pius XII, *Divino Afflante Spiritu*, Encyclical Letter Promoting Biblical Studies, 16, In *The Scripture Documents: An Anthology of Official Catholic Teachings*, Edited and Translated by Dean P. Béchard, Collegville, MN: Liturgical Press, 2002.
- Reventlow, Henning Graf, *History of Biblical Interpretation: From Enlightenment to the Twentieth Century*, Volume: 4, Translated by Loe G. Perdue, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2010.
- Richardson, Alan, "The Rise of Modern Biblical Scholarship and Recent Discussion of the Authority of the Bible", In *The Cambridge History of the Bible: The Western from the Reformation to the Present Day*, Edited by S. L. Greenslade, Cambridge: Cambridge University Press, 1976, ss. 294-338.
- Rogerson, J. W., "Historical Criticism and the Authority of the Bible", In *The Oxford Handbook of Biblical Studies*, Edited by J. W. Rogerson and Judith M. Lieu, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Sanders, James A., *From Sacred Story to Sacred Text: Canon as Paradigm*, Eugene: Wipf and Stock Publishers, 1987.
- Sæbø, Magne, "Fascination with 'History'- Biblical Interpretation in a Century of Modernism and Historicism", In *Hebrew Bible/Old Testament: The History of Its Interpretation*, Edited by Magne Sæbø, Volume III, From Modernism to Post-Modernism, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, ss. 17-28.
- Schweitzer, Albert, *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of its Progress from Reimarus to Wrede*, Translated by W. Montgomery, Second English Edition, London: Adam and Charles Black, 1911.
- Second Vatican Council, *Dei Verbum*, Dogmatic Constitution on Divine Revelation, In *The Scripture Documents: An Anthology of Official Catholic Teachings*, Edited and Translated by Dean P. Béchard, Collegville, MN: Liturgical Press, 2002.
- Stuhlmacher, Peter, *Historical Criticism and Theological Interpretation of Scripture: Toward a Hermeneutics of Consent*, Translated by Roy A. Harrisville, Fortress Press, Philadelphia 1977.
- Tatar, Burhanettin, *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- van Unnik, W. C., *The New Testament: Its History and Message*, Translated by H. H. Hoskins, London: William Collins Sons & Co., 1964.

